

УДК 008

Олещенко Марія

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДОБУ СИМУЛЯКРІВ

У статті аналізується вплив проблеми культурної ідентичності на особистість у добу симулякрів. Розглядається рефлексивне світосприйняття особистості в добу споживання та активного розповсюдження нових медіа-технологій. Вивчаються прояви симулякрів у сучасній культурі та його наслідки, які впливають на проблему культурної ідентичності особистості.

Ключові слова: особистість, симулякр, споживання, підробка, постмодернізм, культурна ідентичність, глобалізація.

Oleshchenko M. Problem of cultural identity of person in the time of simulacra

The article is researched the influence of problem of cultural identity on the person in time of simulacra. Observes the reflexive vision by person in the consumption period and the active promotion of new media technologies. The Author analyzes symptoms of simulacra in the modern culture and their effects, which influence on the problem of cultural identity of person.

Keywords: person, cultural identity, simulacrum, consumption, imitation, postmodernism, globalization.

Олещенко М. Проблема культурной идентичности личности в эпоху симулякров

В данной статье анализируется влияние проблемы культурной идентичности на личность в эпоху симулякров. Рассматривается рефлексивное мировосприятие личности в период потребления и активного распространения новых медиа-технологий. Изучаются проявления симулякров в современной культуре и его последствия, которые влияют на проблему культурной идентичности личности.

Ключевые слова: личность, симулякр, потребление, подделка, постмодернизм, культурна ідентичність, глобалізація.

Актуальність проблеми симулякрів зростає, адже сучасність для людини позначається тим, що більшість навколишніх речей кодифікується, містифікується та маскується різнорідними способами у приватних інтересах різних груп людей. Феномен симулякру стає знаменною ознакою нашого часу. Проблема культурної ідентичності особистості є цікавим зрізом дослідження цього феномену. В цьому плані доцільно відстежити роль симулякрів у житті сучасної людини в контексті культурної ідентичності засобами філософського дискурсу.

Метою статті є дослідження впливу симулякрів на людські реалії сьогодення. Для цього необхідно вирішити такі завдання: 1. Визначити специфіку симулякру в сучасному світі. 2. Дослідити культ споживання як відчужений прояв симулякру. 3. Відобразити вплив симулякрів на проблему культурної ідентичності особистості.

Щоб розв'язати висунуті завдання, було використано: концепцію симулякрів Ж. Бодріяра, а також критичні розвідки американського дослідника Г. Рітзера, російського автора А. Д'якова й українського дослідника теорії та історії культури А. Мадея.

Таємниця людського життя хвилювала особистість завжди з того часу, як вона почала себе усвідомлювати. Але з кожною епохою загальне розуміння людського існування переживало зміни та трансформації. У класичний період рефлексивно зосереджена людина усвідомлювала себе крізь призму картезіанського твердження «*cogito ergo sum*». Такому баченню характерний символічний образ дзеркала, який виконував роль відображення рис особистості та укріплення її індивідуальної свідомості. Але сучасний образ людини значно змінився, адже культура набула нових рис грошово-вартісних відносин з інформаційною сіткою мас-медіа. Актуальним для неї стає твердження «*consume ergo sum*», тобто «споживаю, отже, існую». У сучасному світогляді людини домінує місце посів образ вітрини – геометричного місця споживання, у відображенні якого людина, на жаль, себе не знайде. Цей образ не лише ілюструє те, що егоїстично-споживацький спосіб став панівним у суспільстві, але й той факт, що вітрина – це імітація, симуляція, яку ми намагаємось відтворювати.

Факт зростання штучних утворень (симулякрів) у сучасній культурі розглядався багатьма європейськими філософами ХХ ст.

Натомість французький мислитель Ж. Бодрійяр розкрив символіку симулякру в соціально-онтологічному та культурно-антропологічному вимірах; згідно з Бодрійяром, ця символіка уособлює не просто гру ілюзій, а є певним маркером реальності, що отримує сенс лише всередині певної універсальної системи, яку саму ж і конститує. Слугуючи заміником реальних предметів, вона (символіка) підмінює «справжню природність», предметність «штучною наявністю», одночасно стираючи відмінність і започатковуючи розрив між реальним і уявним. Симуляція – це кінець історії у всіх відношеннях. Всі елементи, які до того були діалектично протилежними та суперечливими, сьогодні вільно обмінюються. Обмінюються прекрасне й потворне в моді, «ліві» і «праві» в політиці, правда та брехня у повідомленнях мас-медіа, корисне і марне у побуті, природі й культурі. Цей феномен є продуктом штучного буття у світі плінних речей, у його символіку занурюється ідентичність людини сучасного світу.

За таких умов виникає закономірне питання – як може особистість здобути *автентичну* самоідентифікацію в добу симулякрів?

Незаперечним є факт, що вплив мас-медіа, реклами, Інтернету відчуває кожна людина; завдяки суспільно-символічним перетворенням, якими супроводжується цей вплив, навколишній світ набуває більшої яскравості, інтенсивності та насиченості у порівнянні із тим, яким він був раніше. Звісно, особистість не завжди усвідомлює та розуміє наявність самих по собі симулякрів у культурі та у суспільстві; здебільшого вона відчуває та підсвідомо протистоїть повному проникненню симуляції у власне життя. Однак вплив симулякрів на характер соціокультурних та культурно-антропологічних трансформацій у сучасну добу є суттєво вагомим і надзвичайно цікавим.

У поточному буттєвому контексті бодрійярівський симулякр трактується як заснований на інформації, моделі, кібернетичній грі; суть його полягає в тотальній операційності, прагненні до тотального контролю над людиною в цій системі. Простір, де відбувається гра симулякрів, Бодрійяр номінує гіперреальністю, яка «фактично вже не реальна, оскільки жодне уявне не покриває його своєю оболонкою» [3, с. 14]. Адже гіперреальність – це дещо реальніше за реальність, красивіше за красу, правдивіше за правду. У гіперреальному світі не існує способу отримання справжньої реальності. Як приклад Бодрійяр наводить порно-

графію; останню він вважає «сексуальнішою за сексуальність» тобто «гіперсексуальністю». Приклад гіперреальності можна вилучити з роботи: (G. Ritzer. Postmodern social theory) [8]; йдеться про заяву двох вчених, Роджера і Тюнера, які стверджують, що зображення інших світів, здобуті у дослідженнях НАСА, були «підмальовані». Автори засвідчують, що одноманітні кольори планети Марс та астероїда Гаспара були розширені до яскравих та вражаючих масштабів. Адже завдяки кільком комп'ютерним програмам ти можеш підмалювати будь-що. Схожим чином кожна людина має можливість корегувати колір, яскравість та чіткість тієї реальності, в якій вона живе. Платон у діалозі «Софіст» стверджує, що творчість є або божественна, що створює природні предмети і їх відображення, або людська, що створює штучні предмети і їх симулює. Звідси випливає цілком виправданий висновок, що людина, створюючи предмети, симулює діяльність Бога. Людській природі іманентна потреба у творчості, у створенні нової реальності, і саме такого світу, щодо якого вона була би деміургом. Людина завжди прагнула облаштувати світ, створюючи свої світи, які, по суті, також були віртуальними. Але у симуляції, як і в будь-якій грі, ролі розподіляються; у Бодрієра до такого розподілу «залучаються», зокрема, «заручники і терористи». Подібно до Ніцше, французький філософ відзначає існування моралі рабів, що її уособлюють насолода, аморальність і безвідповідальність, та мораль панів, якій притаманні відповідальність і влада [6, с. 108]. На думку Бодрієра, людина перестає бути природною, оскільки відмовляється від тваринних потреб і спрямовує бажання на те, що не є необхідним для її фізіологічного (тваринного) виживання. А раб залишається твариною, оскільки інстинкт самозбереження в нього постає понад бажанням соціального визнання. Саме таким є, за філософом, процес формування символічного обміну в соціальному середовищі, тобто утворення того, що антропологи називають культурою.

В одній із праць Бодрієр пропонує на розсуд читача притчу про суспільство споживання: «Меланезійські туземці були зачаровані пролітаючими в небі літаками. Але ніколи ці предмети до них не спускались.... Тому туземці почали робити подобу літака з гілок і ліан, виділили шматки землі, які вони ретельно освітлювали вночі, і почали терпляче чекати, коли справжні літаки там приземлятимуться» [5, с. 5]. Подібною до цих туземців є сучасна

людина, яка віддається шопінгу серед джунглів вітрин та супермаркетів. Споживаючи симулякри щастя, вона очікує, що разом з новою парою туфель чи новим I-phone прийде щастя. «Споживанням керує магічна думка; повсякденністю життя керує ментальність дива» [6, с. 87]. Як і примітивні народи, сучасне західне суспільство вірить у всемогутність знаків, тобто товарів. Багатство та достаток – це накопичення знаків щастя. Блага споживання переживаються у повсякденності не як результат праці чи процес виробництва, але як диво. Але в нас є технічні засоби, які роблять нашу магію більш дієвою: літаки не спускаються до меланезійців, але в наші телевізори чи комп'ютери злітаються образи зі всього світу. Однак сутність від цього не змінюється.

Природне бажання людини бути щасливою в суспільстві споживання стає еквівалентом порядку. Міф щастя є втіленням у сучасному суспільстві міфу рівності. Щастя людини епохи симулякрів у добробуті та комфорті, а тому все зводиться до кількості речей та знаків, які були накопичені людиною впродовж життя.

Споживання – це система, яка забезпечує регуляцію знаків та інтеграцію групи: це одночасно моральність (система ідеологічних цінностей) і система комунікації (структура зовнішності). Коли ми щось купуємо, то тим самим спілкуємося з членами суспільства. Завдяки речам ми сповіщаємо інших, до якої групи ми належимо. «Знаки, товари і культура безперервно переплетені. Високе мистецтво, людське тіло, секс і абстрактна теорія – все це знаки і всі вони для продажу» (переклад мій – *М. О.*) [8, с. 1].

Виробляючи «природні» потреби, суспільство виробляє і людину як персону. Безкінечні рекламні виклики персоналізувати себе, купуючи той або інший предмет, залежно від рівня доходів, виявляють, що нікого немає: «Особистість як абсолютна цінність, з її незнищеними рисами, така, якою її зробила вся західна традиція в організаторському міфі про суб'єкт, з його пристрастями, волею, характером або його банальністю, ця особистість відсутня, вона мертва у нашому функціональному всесвіті» [5, с. 118–119].

Система спожитих людиною речей, артикулював Бодріяр, має ідеологічну функцію, яка полягає у такому: «Вона дає нам всього лише гру в підвищенні соціального статусу, оскільки будь-які відмінності початково інтегровані у систему» [4, с. 166]. Це і є ідеологія демократії. Однак участь у цій грі потребує від індивіда актив-

ної участі у споживанні. Безкінечний примус, що йому піддається сучасна людина, – примус до споживання. При цьому споживаються не самі речі, а фантазми, які ховаються за ними, і які виконують функцію адаптації людини у соціально-економічній системі.

Розглянувши особистість у просторі доби симулякрів, варто зупинитися на проблемі культурної ідентичності, проблематики якої ми неодноразово торкалися в цій статті. Сучасне розуміння «ідентичності» – це усвідомлення особистістю своєї належності до будь-якої групи, що дозволяє їй визначити своє місце у соціокультурному просторі й вільно орієнтуватися в навколишньому житті. Поняття ідентичності багатоскладове явище, яке поєднує між собою три поняття: особистість (як суб'єкт взаємодії), суспільство (як сукупність взаємодій соціальних угруповань) та культура (як механізм взаємодії індивідів завдяки цінностей, значень та норм).

Особливістю культурної ідентичності є належність особистості до певної культури або культурної групи, що формує ціннісне ставлення особистості до себе, до інших та суспільства в цілому. Сутність культурної ідентичності полягає в усвідомленому визнанні «особистістю відповідних культурних норм і зразків поведінки, ціннісних орієнтацій і мови, розуміння свого «Я» з позицій тих культурних характеристик, що прийняті в цьому суспільстві, в ототожненні себе з культурними зразками конкретного суспільства» [7, с. 1].

«Культурна ідентичність у контексті міжкультурної взаємодії передбачає формування в особистості певних стійких якостей, завдяки яким ті чи інші культурні явища або окремі люди – представники інших культур – викликають почуття симпатії або антипатії, а отже – й ініціюють відповідне ставлення і манеру спілкування» [7, с. 5]. Розглянувши основні тенденції розвитку культури, яку дослідники відзначають добою симулякрів, потрібно зазначити той факт, що із сучасною культурною ідентифікацією відбуваються певні зміни. «Сьогодні ми стаємо свідками самоорганізації престарілих, ветеранів війни, людей нетрадиційної орієнтації та ін., які вважають, що суспільство не справедливо до них налаштоване» [7, с. 7]. Виникнення нових культурних ідентифікацій набуває значимості завдяки засобам масової інформації. Про завжди позитивний вплив медійного простору на особистість влучно охарактеризувала сучасна українська письменниця:

менниця Ірена Карпа: «Інтернет – це клоака, де кожне нічтоже-ство має свої 15 секунд слави». Практично всі засоби масової інформації формують в уяві особистості багатоманітність культурної ідентичності. Стосовно співіснування різних ідентифікацій в одній особі створює нову галузь дослідження культурної ідентичності особистості у добу симулякрів. Тому в сучасну добу симулякрів, звісно національна ідентичність втрачає свої домінування, на зміну їй приходить цивілізаційна ідентичність.

Повертаючись до сучасного людського образу вітрини, потрібно зазначити, що в акті споживання індивід не існує як повноцінний суб'єкт, адже саме рекламні, вітринні образи надають цю фантазматичну повноцінність людині, завдяки чому відбувається формування нового людського образу в добу симулякрів.

Людська природа, хоч і піддається впливу симуляційних процесів, однак, як запевняє нас Бодріяр, людина відмовляється від свого повного розчинення в симулякрі. Людина шукає порятунку у протилежностях, щоб зберегти автентичну сутність, залишити у своїй пам'яті очищений вигляд речей. Як зазначає Бодріяр у «Симулякрах і симуляції», всі виступи проти системи виявляються підкріпленням реального засобами уявного: брехня живить правду, порушення – закон, революція – капітал. «Курс лікування гормонального лікування через заперечення та кризу. ... Усе переходить у свою протилежність, аби залишитися в пам'яті людей у своєму очищеному вигляді» [3, с. 30]. Філософ наголошує: всі влади, всі інституції говорять про самих себе із запереченням, намагаючись через симуляцію смерті уникнути своєї власної агонії. «Влада може інсценувати своє вбивство, аби віднайти проблиск існування та легітимності» [3, с. 31]. Людське прагнення віднайти свою реальність, регенеруючи уявне, сприяє таким процесам, коли «людина більше не ходить, проте займається оздоровчим бігом» [3, с. 23]. Повсюди відновлюють втрачені здібності, або втрачене тіло, або втрачену соціалізацію, або втрачений смак до їжі. Ось ці приклади добре відображуються на прикладі культурної ідентичності особистості. А культурна ідентифікація у процесі міжкультурної взаємодії, з одного боку, може сприяти її учасникам у створенні певних уявлень одне про одного, у передбаченні поведінки, а з іншого – може мати обмежувальний характер, призводячи до конфронтації та конфліктів.

Отже, в безодні симулякрів, у логіці відмінностей кожен шу-

кає своє обличчя. І чи віднайде це обличчя людина? Відповідь на це питання у Ж. Бодріяра еволюціонувала. Так, у згаданій вище роботі «Симулякр і симуляція», написаній 1981 року, він дотримується думки, що «курс лікування» від симулякрів у людини відбувається через заперечення та кризу. Натомість пізніше, у книзі «Прозорість зла» (1990) він доходить висновку, що «бути самим собою стає ефемерним досягненням... Чи людина я? Чи машина? На ці антропологічні питання відповіді більше нема» [4, с. 38]. Особистість, таким чином, поступово втрачає можливість вибудовувати свій власний вибір.

Концепція симулякрів Ж. Бодріяра приваблива та логічна, натомість вона – лише один із різновидів існування людини у сучасному світі. А бути нам рабом, паном або зовсім відмовитись від цієї категорії поділу – це особистий вибір кожного з нас. Адже у цьому світі ми деміурги, і хто хоче, той цим вибором користується.

Література:

1. Бодрийяр Ж. К критике политической экономики знака / Ж. Бодрийяр [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.koob.ru/ baudrillard/>.
2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. – М.: 2000. – 126 с.
3. Бодрийяр Ж., Симулякр і симуляція / Бодрийяр Ж [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.koob.ru/ baudrillard/>.
4. Бодрийяр Ж. Система вещей. – М., 2000. – 224 с.
5. Бодрийяр Ж. Суспільство споживання / Ж. Бодрийяр [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.koob.ru/ baudrillard/>.
6. Дьяков А. В. Ж. Бодрийяр стратегия «радикального мышления». – СПб.: 2008. – 350 с.
7. Мадей Н. М. Курс лекцій «Проблема культурної ідентичності» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.lnu.edu.ua.
8. Ritzer G. Postmodern social theory / G. Ritzer [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mcgraw-hill.com>.